

Simon Sorgenfrei, *"De kommer att vara annorlunda svenskar": Berättelsen om Sveriges första muslimer* (Stockholm: Norstedts 2022). 334 s.

Ekumenik utgör idag en framträdande del i Svenska kyrkans arbete, och givet Sveriges relativt stora muslimska befolkning är islam en av de viktigare dialogpartnerna. Backar vi 100 år är det emellertid en icke-relation som framträder. Islam nämndes inte bland de godkända religionerna då dissen-terlagstiftningen genomfördes på 1870-talet, "sannolikt för att det inte fanns någon muslimsk församling att godkänna", konstaterar Simon Sorgenfrei, professor i religionshistoria, i sin nya bok (s. 33). I början av 1900-talet fanns det åtminstone en muslim i Sverige, och under seklets gång skulle de komma att bli fler. Den första muslimska föreningen grundades 1949 på Kjellsons konditori på Birger Jarlsgatan i Stockholm. Det var då, skriver Sorgenfrei, som islam etablerades i Sverige.

Över 31 kapitel indelade i tre kronologiskt ordnade delar sträcker sig berättelsen om Sveriges första muslimer från den ryska byn Sinovoro i slutet av 1800-talet till Stockholm på 1970-talet. På första sidan möter vi Ebrahim Umerkajeff, en ung muslimsk tatar som kom att bli en centralgestalt i formeringen av en svensk muslimsk gemenskap. Driven av äventyrlust och ambition tar han sig till Sverige där han, inte helt utan problem och motgångar, etablerar en familj och en framgångsrik affärsverksamhet. Umerkajeffs uppväxt på den ryska landsbygden, konstaterar Sorgenfrei, skiljde sig inte så mycket från de tusentals svenskar som i samtiden flyttade från landet till Stockholm. I linje med migrationshistorisk forskning behandlar han därmed migranter, oavsett om de rört sig över landsgränser eller regionala gränser, i samma analytiska ramverk. Umerkajeff får efter ett tag sällskap av familjen Arhan, och sedan ytterligare ett antal muslimer som kommer i slutet av andra världskriget och decennierna därefter. Flertalet av dessa slår sig ner i Vasastan och på Östermalm, en detalj som är intressant i både minoritets-, urban- och välfärdshistoriska perspektiv. Det som i dag är exklusiva adresser i en hårt segregerad stad var då blandade bostadsområden som kunde inhysa även den borgerliga muslimen, en figur som lyst med sin frånvaro i såväl forskning som allmänt medvetande. Genom Didar Samaletdins (f. 1943) erfarenheter att som ung muslimsk kvinna växa upp i Sverige, och senare (under en kort period) vara ordförande för Turk-Islam Föreningen, inkluderas även svenska muslimer i de transnationella migrations- och socialhistoriska processer där feminism, konservatism, liberalism och pragmatism stötts mot varandra i decennier. Här gör Sorgenfreis skildring verkligen ett intryck i vår samtid som tycks ha hakat upp sig på en ensidig föreställning om muslimer som patriarkala, bakåtsträvande och bokstavstroende.

Boken är lättillgänglig – språk, innehåll och upplägg gör det till en bladvändare. Det är berättelsen som står i fokus, snarare än vetenskapliga analyser och torra fakta. Forskning ligger naturligtvis till grund för skildringen men den presenteras inte i en för forskningen traditionell dräkt. Den tänkta publiken är bred och givet frånvaron av vanliga beståndsdelar som kunskapsöversikt och begreppsdiskussion är det främst en intresserad allmänhet som boken riktar sig till. I kapitel 2 förs ett källkritiskt resonemang som också fungerar som metodredovisning: så här arbetar en historiker som söker enskilda livsöden i ett varierat källmaterial. Källkritiska grundfrågor om närhet, beroende och tendens får en konkret innebörd när Sorgenfrei väver samman de första svenska muslimernas livshistorier med folkhemmets. För att levandegöra det förflutna har han använt fotografier, nyhetsartiklar, intervjuer och inte minst romaner. Litteraturklassiker fungerar som nycklar till historiska kontexter och idéer. Liksom dagens (populär)kultur säger mycket om vår samtid kan även dåtidens användas som ingång till förflutna föreställningsvärldar. Att låna välkända scener från litteraturhistorien är dessutom ett effektivt grepp för att undvika utrymmeskrävande beskrivningar. I den berättelse om Sverige som mejslas fram fungerar namn som Strindberg, Heidenstam, Rydberg, Fogelström, Taube och Lindgren som ankare – de förankrar berättelsen om svenska muslimer i narrativ vi redan delvis känner igen. Svensk 1900-talshistoriografi, sedan tidigare närapå helsekulariserad, blir därigenom mer mångfasetterad. Genom att fokusera på människor i olika historiska sammanhang ger boken också kött och blod åt den dubbelhet av mångreligiositet och sekularisering som präglar Sverige, tidigare belyst av David Thurfjell. Detta hade med fördel kunnat utvecklas något mer, med hjälp av en religionshistorisk begreppsupsättning.

Berättelsens fond är en mycket lång och föränderlig tidsperiod. Det säger sig självt att en stor mängd litteratur har behövt läsas in. Användandet av synteser och översiktsverk är förståeligt givet den långa undersökningsperioden och den populärvetenskapliga ansatsen, men ska jag inflika någon kritik är det att just den historiska grundforskningen kommer i skymundan. Det framgår inte heller tydligt vilka luckor boken fyller på det religionshistoriska forskningsområdet. Icke desto mindre ger skildringen av Sveriges första muslimer viktiga nyanser till historien om det svenska folkhemmet och övergången från utvandringsland till invandringsland. I denna övergång spelade muslimerna en numerärt liten men symboliskt viktig roll. Med tanke på dagens fokus på islam som världsreligionen med minst möjlighet att fungera i en sekulär stat, och muslimer som de minst sekulariserade, är det välgörande med det historiska perspektivet som framställer islam – likt andra trosföreställningar – som del av en social identitet som (kan) aktive-

ras i relation till personliga erfarenheter och socialt sammanhang. Dylika vetenskapligt underbyggda diskussionen om vad det innebär att vara muslim i ett nytt hemland är sällan skådade, boken är därmed välkommen och läsvärd för många.

Gymnastik- och idrottshögskolan, Stockholm

IDA AL FAKIR

Erika Sandström, *Duktiga yrkesmän, kunniga husmödrar och goda medborgare: Svenska Landsbygdens Studieförbund i Havdhem-Eke 1938–1960* (Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet 2022). 147 s.

I samtidens debatter om landsbygden är folkbildning inget vanligt förekommande tema. Erika Sandströms studie av Svenska Landsbygdens Studieförbund (SLS) i socknarna Havdhem och Eke på Gotland, 1938–1960, visar dock att folkbildning för inte alltför länge sedan var ett viktigt inslag i den agrara vardagen och politikernas visioner om landsbygden. SLS var ett fristående, politiskt obundet bildningsförbund som emellertid hade täta band till Bondeförbundet och delade partiets värderingar. *Duktiga, yrkesmän, kunniga husmödrar och goda medborgare* handlar om folkbildning, men också om en agrar tillvaro i förändring. Syftet är att närmare undersöka folkbildningens 1900-talshistoria på landsbygden, vilket utgör både en tematisk och tidlig vidgning av forskningen på området som framför allt berört urbana förhållanden och koncentrerats till folkbildningens genombrottsperiod (cirka 1850–1930). Så sett bryter Sandströms undersökning ny empirisk mark.

I likhet med flera andra studier av folkbildning baseras Sandströms bok på ett lokalt nedslag i grannsocknarna Havdhem och Eke på södra Gotland. Det lokala nedslaget gör det möjligt att följa deltagarna i SLS bildningsarbete, vilket Sandström gör i syfte att besvara tre undersökningsfrågor om vilka de folkbildningsaktiva var, hur deras tillvaro förändrades under perioden samt huruvida de kom att möta SLS högt uppsatta mål om framgångsrika, moderna lantbrukare med demokratiska värderingar.

Boken är uppdelad i fem kapitel. Inledningskapitlet lägger fram undersökningens utgångspunkter samt presenterar studieobjektet och dess historiska kontext. Kapitel 2–4 struktureras utifrån folkbildningens verksamhetsgrenar och skildrar i nämnd ordning SLS studiecirklar, biblioteksverksamheten på orten samt Havdhem-Ekes föreläsningförening. Undersökningarna i dessa kapitel koncentreras till SLS men begränsas inte till förbundets aktiviteter. Kapitel 3 och 4 inbegriper dels jämförelser med andra folkbildningsaktörer på lokalnivå, dels undersökningar av företeelser som